

שיש לזה יסוד בהלכה, ככל אשר נתבאר לעיל, וביחוד שאין כאן אלא ציון עובדות יסוד בלבד. והטעם לזה הוא ברור, מפני שכל ירידה לבית־הדין יש בה זלזול בדברי רבותינו: אין אדם רוצה שתתבזה אשתו בב"ד, (כתובות ע"ד:), ולכן אין לכופ אדם להופיע בפני בית־הדין לפני שיוכיח התובע שיש יסוד כל שהוא לגופה של תביעה, כי שמא טועה הוא, או סתם טרחן וכדומה. ודמות ראייה לזה מדין הטוען נלך לדון בפני ב"ד פלוני שהוא ב"ד גדול בתורה, שכופין הלוח אם יש לתובע עדים או ראייה הנראה לב"ד שבעירו שיש ממש בטענתו אבל בלא־הכי אין כופין אותו לילך עמו (עיין בחו"מ סימן י"ד סעיף א' בדברי מרן והרמ"א). והוא הדין במדה מסויימת לעצם הירידה לדין ודו"ק. כל הנ"ל כתבנו ללמד זכות על מה שכבר נהגו, אבל משפט התורה בעיקרו ויסודו הוא כפי שכתבנו בראשית דברינו: שמע בין אחיכם, לא על־ידי עורכי־דין מורשים, ואז, ושפטתם צדק. שמיעת הטענות מפיהם של בעלי־הדין עצמם, שלא באמצעות עורכי־דין, ולא באמצעות כתבי־תביעה והגנה, הערוכים מראש ע"י מומחים, היא ערובה נאמנה לבירור צודק של הדין, ולהוצאת משפט אמת לאור.

מב

האם יש להשבע שבועת אמת

הנני מאשר קבלת מכתבך מיום א' אייר דנא, בשאלתך, שנתבעת לדין ע"י... וטען עליך (לדברך) טענות שקר... ואין אתה יכול להוכיח שקרו... ובית־הדין חייבו אותך שבועה, ואם לא תשבע חייב אתה לשלם... ועתה רצונך לדעת אם רשאי אתה לישבע שבועת אמת... ולדברך בטוח אתה בצדקת טענותיך... וידידים שלך מיעצים לך לא להשבע אפילו שבועת־אמת... והוספת שהסכום שתתחייב לשלם הוא גדול וקשה עליך. ואשיבך בקצרה מאפס הפנאי:

נאמר בתורה: את ה' אלקיך תירא ואותו תעבוד ובשמו תשבע (דברים ו' י"ג). ואמרו בגמרא (תמורה ג'): על הפסוק אם לא תשמור... ליראה את ה' הנכבד והנורא הזה וגו' (שם כ"ח) שבא ללמד וכו'. ושאלה הגמרא ושמא בא פסוק זה ללמד שאפילו הנשבע שבועת-אמת לוקה, ותירצה הרי נאמר שבועת ה' תהיה בין שניהם. ושוב הקשתה ושמא הותרה השבועה לפייס דעת חבירו אבל עכ"פ ילקה, ותירצה לא יתכן זה שהרי נאמר ובשמו תשבע (הוא הפסוק שפתחנו בו). ופירש"י: ובשמו תשבע שבועת אמת שריא למעבד, ר"ל ששבועת אמת מותרת ע"כ.

ומכאן נראה שכל השבועה היא היתר, שאם עמד אדם בדין ונתחייב שבועה מותר לו להשבע. ולפי זה המוכן לותר על ממונו ונמנע משבועה הרשות בידו. וזו שיטת הרמב"ן (על ספר המצוות להרמב"ם מצות עשה ז'), ולדבריו, "הכתוב הזה אינו מצוה אלא רשות", הכונה לפסוק ובשמו תשבע.

אבל שיטת הרמב"ם שם שהיא מצות-עשה, וזו לשונו: שצונו להשבע בשמו כשנצטרך לקיים דבר מהדברים או להכחישו, כי בזה תהיה הגדולה והכבוד והעילוי והוא אמרו יתברך ובשמו תשבע... והיא מצות-עשה עכ"ל. כאמור, חולק הוא הרמב"ן עליו וסובר שאין השבועה אלא רשות בלבד, ואין שום מצות-עשה בשבועה. ולהסמ"ג שיטה אחרת, ולדעתו: "מצות-עשה שישבע מי שנתחייב שבועה בבית-דין בשם, שנאמר ובשמו תשבע, ואומר ואשביעך בה' אלקי השמים ואלקי הארץ. והשבועה בין בשם בין בכינוי... ואסור לישבע בדבר אחר עם שמו... ע"כ. ומדבריו נראה שמצות-עשה אינה על עצם השבועה אלא שהנשבע ישבע בשם ה' דוקא. ולכן סיים שצריכים הדיינים להרחיק מהם השבועה בכל היכולת (מצות עשה קכ"ג).

והסמ"ק אף הוא סובר כשיטה זאת: "מצות עשה לישבע בשמו דכתיב ובשמו תשבע, ולא שיהיה חייב לישבע בשמו אלא כשאתה

בא לישיבע, בשמו תשבע באמת ע"כ. (מצות עשה ק"ח).
ובהבנת שיטת הרמב"ם נכתבו דברים רבים מאד, תקצר היריעה
מלצטטם. ויש שרצו להבין בדבריו, שאף הוא אין כונתו לומר שיש
מצות-עשה בעצם השבועה, אלא כדברי הסמ"ג והסמ"ק שהעתקנו
לעיל, שמצות-עשה היא, שבאם ירצה לישיבע, ישבע בשמו. ועיין
בדברי מפרשי דבריו כי רבו.

אך האמת תורה דרכה, שאף אם אמנם ניתן לדחוק דבריו בספר
המצוות שהעתקנו לעיל, ולפרשם כן בדוחק, הנה פשט דבריו ודאי
שאינם כן, ודבריו בספרו הגדול יד-החזקה יוכיחו, ושם כתב וזו
לשונו:

כשם ששבועת שוא ושקר בלא-תעשה כך מצות-עשה שישבע מי
שנתחייב שבועה בבית-דין בשם, שנאמר ובשמו תשבע זו מצות
עשה. שהשבועה בשמו הגדול והקדוש מדרכי העבודה היא והדור
וקדוש גדול הוא להשבע בשמו (הלכות שבועות פרק י"א ה"א). ואם
היתה השבועה עצמה דבר שברשות, ואדרבא ענין שראוי להתרחק
ממנו, דחוק ביותר להניח שהשבועה "בשמו", הדור וקדוש הוא. וכך
נראה שהבין הרדב"ז בשיטת הרמב"ם שכתב שם: ולפי שאם
נתחייב אדם שבועה יפרוש מפני חומר השבועה לכך הקדים שכשם
שמצווה על שבועת שוא ושקר כך הוא מצווה לישיבע בשמו באמת
שהדור וקידוש הוא וכו'.

וכך גם הבין הרב בעל-החינוך בשיטת הרמב"ם שכתב "והעובר על
זה ולא רצה לישיבע בשמו לעת הצורך ביטל עשה זה לדעת
הרמב"ם, אבל הרמב"ן כתב שאין השבועה בשמו גם בעת הצורך
מצות-עשה כלל כי אם רשות גמורה שאם ירצה נשבע ואם לא
ירצה להשבע לעולם אין בכך כלום (מצוה תל"ה).

אלא ששיטת הרמב"ם טעונה ביאור, שכן מכל מהלך הסוגיא שהעתקנו בראשית דברינו (תמורה ג'): נראה שאין עצם השבועה מצות-עשה, שאם היו רבותינו מקובלים שהיא מכלל מצוות-עשה, כיצד עלה על דעת המקשה לחשוב שאפילו הנשבע שבועת אמת ילקה, וכל רוח הסוגיא מורה שהשבועה היא דבר שהותר, אך לא כדבר הרצוי בחינת מצוה.

ועוד, שכן איתא בברייתא (שבועות ט"ל). ואם אמר הריני נשבע העומדים שם אומרים זה לזה סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה. והגמרא (שם עמוד ב') הקשתה בשלמא ההוא דקא מישתבע קאי בסורו וכו' וכו' שבועת ה' תהיה בין שניהם מלמד שחלה שבועת ה' על שניהם. וכמה פירושים נאמרו בסוגיא זאת וגם חילופי נוסחאות עיי"ש ואכמ"ל. מעתה, בשלמא להסוברים שאין שום מצות-עשה בעצם השבועה ניחא כל אחד מהפירושים שנאמרו בסוגיא, אלא להרמב"ם קשים רוחם של דברים, שהרי עכ"פ מצות-עשה היא להשבע בשעת הצורך, והרי זו שעה שהגיעו לכך, ובין הנשבע עצמו, ובין המשביעו, עכ"פ מצוה נעשית מביניהם, ולמה ייאמר עליהם, האנשים הרשעים האלה. והנה הרמב"ם עצמו הביא דברים אלה (שם הלכה י"א), ובודאי שאין מקום קושיא לשיטתו, אלא שרוחם של דברים כאמור, אינה נוחה לשיטתו.

ויש גם באגדה דברים ברורים נגד השבועה. וכך איתא במדרש ר' תנחומא: אמר להם הקב"ה לישראל לא תהיו סוברים שהותר לכם להשבע בשמי אפילו באמת, אלא אם יהיו בכך כל המדות את ה' אלקיך תירא, שתהיה כאותם שנקראו יראי אלקים, אברהם איוב ויוסף, ואותו תעבוד ובו תדבק וכו' וכו' אם יש בכך מדות אלו אתה רשאי לישבע ע"כ. והביאה הרמב"ן כחיזוק לשיטתו (בספר המצוות שם) נגד הרמב"ם. ודברים רבים נכתבו לישב שיטת הרמב"ם עם דברי אגדה אלה, ולא הונח לנו. ואף שדברי אגדה הם, עכ"פ מהם נלמד שדעת רבותינו ז"ל לא היתה נוחה משבועת אמת.

וגם גדולי הפוסקים נטו להחמיר אפילו בשבועת אמת. והרדב"ז (בתשובותיו חלק ד' קנ"ב) נשאל על ראובן שנתחייב שבועה לשמעון, ושמעון יודע שנשבע ודאי לשקר, אם יש על שמעון עונש משום שבועת ראובן. והביא הברייתא הנ"ל (שבועות ט"ל.) וביאור הגמרא שם, וסיים, שאין כל חיוב להפסיד ממונו כדי שלא ישבע לשקר, "והעושה כן נקרא אצלי חסיד שוטה, שהתורה אמרה כי יתן איש אל רעהו וגו' עד האלקים יבוא דבר שניהם לשבועה, אלא ישביעוהו ולא יחוש, והלעיטהו לרשע וימות. ואדרבא אין שבועה אלא על הודאי, וזה מכחישו, ולצאת ידי מחלוקת וספק עונש שבועה ראוי לכל ירא שמים להביאו לידי שבועה ולהודיע לו עונשו אולי יפרוש ויודה, ואם רואה שרוצה לישבע עכ"פ לא ישביעוהו אלא יטילו חרם סתם על כל מי שלא יודה לחבירו". הרי שבסוף דבריו נטתה דעת הרב למנוע השבועה, אף שבתחלה כתב שבעיקרה היא מוצדקת.

והשואל-ומשיב (רביעאה ח"ב סימן פ"ח) נשאל בנדון שאחר מן השותפים לא רצה לישבע ושלם... ופסק שפטור מלשלם הנזק לשותפו, וטעמו "דהא כל איש הירא וחרד לדבר ה' אינו רוצה להשבע אף באמת ודאי אדעתא דהכי נחתו לשותפות שאם יוכל להתפשר בעד השבועה גם חבירו יכנס בזה ההיזק". ועוד מגדולי הפוסקים העלו כן בנדון דומה שנשאלו, והדברים ארוכים.

והחתם-סופר (בשו"ת חלק חו"מ סימן צ') נשאל מנא הא מילתא דרגיל על לשוננו דאפילו שבועת אמת עבירה היא וע"י זה נמנעים מלישבע אפילו שבועת אמת ומתפשרים בכל מה דאפשר רק שלא לישבע אפילו באמת, גם כי אמרו חז"ל אלף עיירות היו לו לינאי המלך וכולם נחרבו על עון שבועת אמת, מ"מ היכן רמוזים דברים אלו. והשיב ללמוד זאת ממקרא בקהלת, ומסוגיות הגמרא

בשבועות, עיין שם דברים של טעם, וסיים "כי כן דרכם של בני ישראל להפסיד ממון ולעשות כל טצדקי שלא לישבע אפילו באמת, ומנהג ישראל תורה ואין להרהר.

★ ★ ★

מעתה, אף שלשיטת הרמב"ם יש בשבועה מצות-עשה, ואם הגיע אדם לצורך שבועה ונמנע ביטל מצות-עשה, אעפ"כ כבר הראית לדעת שלא נתקבלה דעתו בקרב ישראל, וצריך אדם לעשות כל מאמציו ולהתפשר עם בעל-דינו כדי שלא ישבע (וגם שלא להשביע את בעל דינו) אפילו שבועת-אמת. ולכן נפסק להלכה לשון הברייתא שהעתקנו לעיל (בשו"ע חושן המשפט סימן ס"ז סעיף כ') "אם אמר הריני נשבע וחבירו תובע (השבועה) העומדים שם אומרים זה לזה סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה". ופשוטם של דברים ששניהם היו צריכים לבוא לידי פשרה אחרי שנפלה שבועה ביניהם.

ולכן, שמע בקולי איעצך ויהי ה' עמך, עשה מאמץ כספי גדול ככל אשר תוכל, ותפייס את בעל דינך ואל תשבע, והי"ת ימלא חסרונוך.